

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАКАРПАТТЯ З УКРАЇНОЮ

*(Матеріали наукової конференції, присвяченої
60-ти річчю возз'єднання Закарпаття з Україною)*

Ужгород, 29 червня 2005 р.

МАНІФЕСТ

Першого З'їзду Народних Комітетів Закарпатської України про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною

Настав радісний історичний день для Закарпатської України. За допомогою героїчної Червоної Армії скинуто німецько-мадярське іго. Покладено кінець багатовіковому пануванню мадяр і всіх чужоземців на ісконних українських землях Закарпатської України.

З'їзд Народних Комітетів Закарпатської України прієвність від імені всього населення Закарпатської України сердечну подяку доблесній Червоній Армії, яка вигнала німецько-мадярських окупантів і принесла на своїх бойових прапорах радість і щастя нашому народові. Слава Верховному Головнокомандуючому Маршалу Радянського Союзу, нашому батькові ІОСИФУ ВИССАРІОНОВИЧУ СТАЛІНУ!

Слоїттями перебуваючи у відриві від своєї матері-Біт-

риднання Закарпатської України до Росії, за возз'єднання з Радянською Україною. Народні збори в Мармароші 18 грудня 1918 року і в Хусті 21 січня 1919 року, які репрезентували 420 громад, проголосили возз'єднання Закарпатської України зі всією Україною. Спроби народу добитись своєї національної незалежності, нещадно подавлялись. Назавжди залишаться в історії мармарошські процеси 1904, 1913—14 років, розстріл робітників в Хусті в 1929 році, розстріл демонстрантів в Хусті, Тур'ї-Пасіці і інших селах 10 і 18 лютого 1932 року.

Вся історія Закарпатської України говорить, що наш народ, позбавлений національної незалежності, перебуваючи з'їсками в рабстві, загине, деде встановити демократичний

ПРАВОСЛАВНІ МОНАСТИРІ НА ЗАКАРПАТТІ ПІСЛЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ З РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ (1945-1961 рр.)

Із входженням Закарпатської України до складу УРСР радянський режим розпочав планомірний наступ на права всіх релігійних церков і культів. Монастирям було заборонено приймати до себе осіб молодого віку, наймати для підсобних майстерень робітників, будувати приміщення на території скитів і монастирів без дозволу уповноваженого Ради у справах релігії.

Проблеми діяльності православних монастирів на Закарпатті в 1945-1961 рр. практично не піднімалася в історичній літературі. Вони знайшли своє часткове розкриття у праці О. Довганича та О. Хланті [1], де автори прослідкували період обмеження земельної власності та ліквідації монастирів, порушили питання репресій проти православного чернецтва Закарпаття. Діяльність православної церкви та монастирів розглянув ігумен Гавриїл (Кризина) [2], він описав функціонування єпископської резиденції в Мукачеві та взаємовідносини з радянською владою.

У фондах Державного архіву Закарпатської області автор виявив цілий ряд документів, що стосуються діяльності православних монастирів у радянський період, це матеріали із фондів Р-1490 „Уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Закарпатському облвиконкомі в м. Ужгород”, Р-544 „Уповноваженого Ради у справах російської православної церкви при Раді Міністрів СРСР в Закарпатській області”, Р-135 „Хустський райвиконком”, що характеризують складні стосунки між православними монастирями та районними, обласними і республіканськими державними органами.

Після звільнення Закарпаття радянською армією, вже 29 листопада 1944 р. православне духовенство і їх вірники організували в Хусті збори, на яких вирішили звернутися в Священний Синод Сербської православної церкви з проханням дозволити перехід православної церкви Закарпаття під юрисдикцію Московського Патріарха. Також прийняли резолюцію про возз'єднання православної церкви з РПЦ. На зборах обрали делегацію, яка повинна від імені Мукачівської єпархії звернутися до РПЦ з проханням включити її до свого складу [3]. За повідомленням Мехліса делегація складалася з: „1) Архімандрита Алексія (Кабалюка); 2) Ігумена Феофана (Сабова); 3) о. Дмитра Белякова; 4) о. Іоанна Кополовича; 5) проф. Петра Лінтура” [4]. До Стрия делегація їхала на автомашинах, а потім військове командування 4-го Українського фронту виділило для них літак. Супроводжували делегатів інспектор політуправління 4-го Українського фронту майор Олексієнко, під загальним керівництвом героя Радянського Союзу генерал-майора Селіванова. Зважаючи на незадовільні погодні умови

На думку О. Довганича саме поїздка православної делегації до Москви та лист до Й. Сталіна започаткували тотальні репресії проти греко-католицької церкви [9].

Після ліквідації греко-католицької єпархії і розгортання масової боротьби проти її духовенства, радянська влада звернула свою увагу й на діяльність православної церкви, ставлячи собі за мету обмежити вплив церкви на суспільство, у якому повинен був панувати лише атеїзм. В свою чергу в 1945-1950 рр. влада вбачала в православній церкві та її вірниках своєрідного спільника в боротьбі з греко-католиками.

Згідно звіту уповноваженого Ради у справах православної церкви при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області Лінтура П. В., на території області станом на 7 лютого 1946 р. діяло 7 монастирів і 11 скитів. Загальна кількість православних вірників складала 142 тисяч чоловік [10].

14 червня 1946 р. в с. Затишне (Тошнадь) Берегівського району було вбито головного претендента на єпископський престол Мукачівської православної єпархії ігумена Феофана (Сабова) [11]. Матеріали з біографії о. Феофана практично не вводилися в науковий обіг. У архіві Свято-Миколаївського монастиря с. Іза-Карпутлаш Хустського району автор виявив книгу-рукопис, у якій подано 63 біографії ченців, що проживали в монастирі у 1920-1950-их рр. [12]. Серед них знаходимо й деякі факти з життя о. Феофана (Сабова). Народився Василь Сабов 27 вересня 1905 р. в с. Іза в сім'ї Георгія Сабова і Анни Пристая. 24 травня 1923 р. вступив як послушник в Св. Миколаївський чоловічий монастир с. Іза. На початку 1924 р. зарахований в монастирську школу в Раковіце (Сербія). 30 березня 1925 р. архимандритом Платоном пострижений в малу схиму з іменем Феофан. 8 січня 1926 р. єпископ Досифей висвячує його в сан ієродиякона [13]. В 1927 р. вступає в духовну семінарію у м. Бітоль (Сербія) [14], яку з успіхом закінчує. Обслуговував села: Іза, Липча, Чоповиця, Затишне. В 1941 р. у зв'язку з від'їздом єпископа Володимира призначений адміністратором єпархії. У 1944 році очолював делегацію православного духовенства краю до Москви, з проханням включення Закарпаття до складу СРСР. Похований 18 червня 1946 р. на кладовищі Липчанського монастиря [15].

Серед науковців панують дві версії щодо вбивства ігумена Феофана (Сабова), дехто говорить про сплановану акцію НКДБ [16], інші твердять, що це був звичайний злочин військових [17]. Будемо схилитися до другої версії, про це свідчить публікація в газеті „Закарпатська Україна” від 26 липня 1946 р. У статті „Із зали суду. Вбивць до розстрілу” вказувалося: „Військовий трибунал н-ської частини у складі головуючого гвардії підполковника юстиції тов. Гончарова, членів трибуналу молодшого лейтенанта тов. Кривошеїна, рядового тов. Чистяго, при секретарі – гвардії молодшому лейтенантові тов. Максимові, розглянув у відкритому судовому засіданні у присутності 2. 5 тис. селян справу про вбивство братів Сабових, мешканців с. Тошнадь Берегівського р-ну. Перед трибуналом стали звинувачені: Пушкар Григорій Васильович, Ванюшкін Володимир Петрович, Коровін Андрій Семенович, Сергєєв Петро Юхимович, Дергач Михайло Михайлович. Вони

На думку О. Довганича саме поїздка православної делегації до Москви та лист до Й. Сталіна започаткували тотальні репресії проти греко-католицької церкви [9].

Після ліквідації греко-католицької єпархії і розгортання масової боротьби проти її духовенства, радянська влада звернула свою увагу й на діяльність православної церкви, ставлячи собі за мету обмежити вплив церкви на суспільство, у якому повинен був панувати лише атеїзм. В свою чергу в 1945-1950 рр. влада вбачала в православній церкві та її вірниках своєрідного спільника в боротьбі з греко-католиками.

Згідно звіту уповноваженого Ради у справах православної церкви при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області Лінтура П. В., на території області станом на 7 лютого 1946 р. діяло 7 монастирів і 11 скитів. Загальна кількість православних вірників складала 142 тисяч чоловік [10].

14 червня 1946 р. в с. Затишне (Тошнадь) Берегівського району було вбито головного претендента на єпископський престол Мукачівської православної єпархії ігумена Феофана (Сабова) [11]. Матеріали з біографії о. Феофана практично не вводилися в науковий обіг. У архіві Свято-Миколаївського монастиря с. Іза-Карпуглаш Хустського району автор виявив книгу-рукопис, у якій подано 63 біографії ченців, що проживали в монастирі у 1920-1950-их рр. [12]. Серед них знаходимо й деякі факти з життя о. Феофана (Сабова). Народився Василь Сабов 27 вересня 1905 р. в с. Іза в сім'ї Георгія Сабова і Анни Пристая. 24 травня 1923 р. вступив як послушник в Св. Миколаївський чоловічий монастир с. Іза. На початку 1924 р. зарахований в монастирську школу в Раковіце (Сербія). 30 березня 1925 р. архимандритом Платоном пострижений в малу схиму з іменем Феофан. 8 січня 1926 р. єпископ Досифей висвячує його в сан ієродиякона [13]. В 1927 р. вступає в духовну семінарію у м. Бітоль (Сербія) [14], яку з успіхом закінчує. Обслуговував села: Іза, Липча, Чоповиця, Затишне. В 1941 р. у зв'язку з від'їздом єпископа Володимира призначений адміністратором єпархії. У 1944 році очолював делегацію православного духовенства краю до Москви, з проханням включення Закарпаття до складу СРСР. Похований 18 червня 1946 р. на кладовищі Липчанського монастиря [15].

Серед науковців панують дві версії щодо вбивства ігумена Феофана (Сабова), дехто говорить про сплановану акцію НКДБ [16], інші твердять, що це був звичайний злочин військових [17]. Будемо схилитися до другої версії, про це свідчить публікація в газеті „Закарпатська Україна” від 26 липня 1946 р. У статті „Із зали суду. Вбивць до розстрілу” вказувалося: „Військовий трибунал н-ської частини у складі головуючого гвардії підполковника юстиції тов. Гончарова, членів трибуналу молодшого лейтенанта тов. Кривошеїна, рядового тов. Чистяго, при секретарі – гвардії молодшому лейтенантові тов. Максимові, розглянув у відкритому судовому засіданні у присутності 2. 5 тис. селян справу про вбивство братів Сабових, мешканців с. Тошнадь Берегівського р-ну. Перед трибуналом стали звинувачені: Пушкар Григорій Васильович, Ванюшкін Володимир Петрович, Коровін Андрій Семенович, Сергєєв Петро Юхимович, Дергач Михайло Михайлович. Вони

зробили злочинський вчинок – вбивство з метою пограбування братів Сабових Феофана і Петра. Безпосередніми вбивцями були Пушкар і Ванюшкін. Розглянувши справу, військовий трибунал засудив до розстрілу Г. Пушкаря і В. Ванюшкіна. Інші підсудні, як безпосередні підсобники здійсненого злочину, засуджені до різних строків тюремного ув'язнення від 8 до 10 років. Селяни які були присутніми на процесі, гарячими схваленнями зустріли вирок військового трибуналу” [18].

29 червня 1945 р. в Москві був підписаний договір між урядами СРСР та Чехословаччини про Закарпатську Україну, яка ввійшла до складу СРСР. Згідно рішення Верховної Ради СРСР від 22 січня 1946 р. у складі УРСР була утворена Закарпатська область. На засіданні Священного Синоду РПЦ від 22 жовтня 1945 р., під головуванням патріарха Московського і всієї Русі Алексія І вирішувалось питання приєднання Мукачєво-Пряшівської єпархії до РПЦ [19].

Уповноважений Ради у справах РПЦ по Закарпатській області А. Шерстюк особливу увагу звертав на скорочення монастирів і скитів на території області. Зокрема за його подання 27 січня 1953 р. благочинний монастирів області архімандрит Матфей (Вакаров) був змушений скласти проект об'єднання монастирів і скитів. Згідно цього документу централізації названих общин повинна була відбутися таким чином: в Св. Миколаївський чоловічий монастир (с. Іза-Карпуглаш) переводилися скити із Городилова і Колесарова; у Терельський монастир – із Бедевлі і Дубового; у Мукачєво при єпископській резиденції – із Дубрівки; у Липчанський – із с. Іза, Горбки, Приборжавське; у Чумалівський – із Драгова, Копашнева, Утлі; жіночі монастирі на Чернечій горі в Мукачєві і Домбоках планувалося залишити самостійними [20]. Таким чином із 18 монастирів і скитів залишилося 6 7. Але досить поміркована пропозиція архімандрита Матфея (Вакаров) була відхилена, репресивна машина розпочала свій рух.

Першим кроком з боку радянської влади стала ліквідація у 1950-1951 рр. скитів у Колочаві-Горб, Батьові та при єпископській резиденції в Мукачєві [21]. 8 вересня 1952 р. єпископ Мукачєво-Ужгородський Іларіон видав наказ такого змісту: „1. Св. Іоанно-Предтечинський скит що при с. Дубрівка, як такий ліквідується і приписується до приходської церкви с. Дубрівка як філіал; 2. Настоятеля скита ігумена Феодосія призначаю настоятелем приходу в с. Дубрівка з обов'язком реєстрації в уповноваженого” [22].

У 1952 р. скоротили також чоловічий скит у Колесарові [23]. 23 травня 1952 р. аналогічний наказ був прийнятий і щодо жіночого скита в с. Іза [24].

Якщо проаналізувати віковий розподіл чернецтва Закарпаття на 1955 р., то із 288 осіб – 179 виповнилося від 18 р. до 40 р.; 76 осіб – від 40 р. до 55р. і за 55 р. було 33 чол. [25].

У 1957 р. А. Шерстюк розробив документ, що стосувався обмеження діяльності православних монастирів на Закарпатті [26]. У ньому йшлося, що усіма засобами потрібно не допустити зростання чернецтва в області. Для виконання цього завдання пропонувалося провести наступні міроприємства:

- 1) єпископ повинен заборонити настоятелям приймати в монастирі і скити

послушників без його дозволу; 2) обласне управління міліції має заборонити проживати в монастирях без прописки; 3) обмежити проведення відпустів в монастирях; 4) напередодні великих релігійних свят проводити масову політичну роботу, в період свят зобов'язані працювати кінотеатри, будинки культури, спортивні заклади; 5) звернутися до Ради у справах РПЦ, щоб вплинули на патріархію з приводу скорочення монастирів і скитів [27].

У жовтні 1958 р. Рада Міністрів СРСР ухвалила низку постанов, спрямованих на ліквідацію монастирів. Так, постанова № 1259 зобов'язувала Раду Міністрів союзних республік у 6 місячний строк вивчити питання скорочення монастирів. Постанова № 1160 рекомендувала встановити підвищені ставки податку із земельних ділянок монастирів. До монастирів заборонялося приймати осіб, яким не виповнилося 30 років [28].

На виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 16 жовтня 1958 р. „Про монастирі в СРСР” і постанови Ради Міністрів УРСР „Про монастирі в УРСР” та рішення № 626 виконкому Закарпатської обласної ради від 17 листопада 1958 р. „Про православні монастирі” районні виконкоми прийняли відповідні рішення. Хустський райвиконком 13 грудня 1958 р. постановив обмежити землекористування монастирів, зайві землі передати колгоспам району. Наприклад, Миколаївському чоловічому монастирю (с. Іза-Карпуглаш) із площі 22,26 га землі залишити 1 га; Богородицькому жіночому (с. Липча) із площі 42,21 га землі залишити 3,5 га; Троїцькому чоловічому скиту (м. Хуст-Городилово) із площі 4,5 га землі залишити 1 га; Богословському жіночому скиту (с. Копашнево) із площі 9 га землі залишити 2 га; Михайлівському жіночому скиту (с. Драгово) із площі 12 га землі залишити 1 га [29].

Аналогічне рішення прийняв і Тячівський райвиконком 19 лютого 1959 р. за яким, Преображенському чоловічому скиту (с. Теребля) із площі 4,6 га землі залишити 1 га; Вознесенському жіночому скиту (с. Чумалево) із площі 7,10 га землі залишити 1,5 га; Успенському жіночому скиту (с. Угтя) із площі 2,10 га землі залишити 1 га; Предтечинському жіночому скиту (с. Бедевля) із площі 3,4 га землі залишити 1 га [30].

Як вже вказувалося, монастирі та скити обкладалися державою податками, як грошовими так і натуральними. Кожного року настоятель складав звіт, у якому фіксувалися всі прибутки і видатки монастиря, зміни в чисельності жителів, кількість будинків. У одному із листів на ім'я уповноваженого Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по УРСР Г. Пінчука у 1958 р. А. Шерстюк писав: „Відомості про прибутки монастирів вважаю заниженими. В прибуток і видаток монастирі не враховують продукцію, яку одержали від свого господарства і витрати для власних потреб” [31].

Ліквідація монастиря чи скита готувалася ретельно і прискіпливо. Уповноважений особисто проводив розмови з ченцями чи черницями, пояснюючи політику уряду і партії. Про кожний монастир складався окремий документ, куди вносилися списки жителів монастиря, їх родичів та близьких. У довідці про жіночий скит в Приборжавському А. Шерстюк повідомляв:

„Враховуючи певні труднощі, за яких буде проводитися ліквідація скита, необхідно, щоб, партійні і комсомольські організації провели політичну пояснюючу роботу серед селян оточуючих сіл” [32]. У 1959 р. ліквідовувалися монастирі і скити в с. Іза-Карпуплаш, м. Хуст-Городилово, Копашнево, Драгово [33]. Приміщення передавалося колгоспам „Червоний партизан” і „40-річчя Жовтня”, ченці і черниці переводилися в інші монастирі. У цьому ж році припинили своє існування скити в Приборжавському [34], Бедевлі, жіночий монастир у Домбоках [35].

Згідно звіту уповноваженого Ради С. Олеоленка станом на 1 січня 1961 р. в Закарпатській області залишилося 1 чоловічий монастир (с. Терєбля) і 3 жіночі монастирі (с. Липча, Чумальово, м. Мукачево) у яких проживало відповідно 13 і 290 чоловік [36]. На початку травня 1961 р. прийнято рішення про закриття чоловічого монастиря в Терєблі [37]. Відомості про православні монастирі Закарпаття станом на 1 січня 1961 р. [38]:

Усього монастирів	Чоловічих 1	Жіночих 3
Кількість жителів	13	290
Віком 18-40 років	4	166
41-55 років	1	71
За 55 років	7	44

24 червня 1961 р. було прийнято рішення Закарпатського облвиконкому про скорочення Липчанського монастиря. Хустському райвиконкому доручалося вирішити питання про працевлаштування монахинь та влаштувати у будинки престарілих непрацездатних осіб. Земля, будинки та інше майно передавалися обласному відділу освіти для використання їх під школу-інтернат [39]. Ігуменя Ольга (Вовканець) згадує: „Через деякий час була зруйнована церква, з неї скинули дзвони, дехто з монахинь пригадує, як руйнували іконостас, церковну символіку. Для інтернату було збудовано 2 великі санаторні корпуси та котельню. Вцілілою залишилася лише каплиця Всіх Руських Святих на монастирському кладовищі, яка збудована над мошами архімандрита Амфілохія. До неї весь час збиралися монахині для молитов” [40].

Таким чином на території Закарпатської області, в наслідок планомірного наступу на православну церкву, залишилося після 1961 р. два православні жіночі монастирі: в Мукачеві й Чумальові, життя в яких прискіпливо контролювалося різними інстанціями.

Діяльність православних храмів радянське керівництво допускало з метою контролю за релігійним життям, а також для створення враження про дотримання свободи совісті в СРСР. Священнослужителів змушували до співробітництва. Головна мета комуністичної діяльності полягала в атеїстичному вихованні населення, особливо молоді. Для цього часто обмежувалась робота служителів православної церкви і монастирів. Підприємство економічних засад релігійних діячів полягав у конфіскації земельних угідь і

будівель. Постанови Ради Міністрів СРСР „Про монастирі в СРСР” зобов’язували скоротити земельну власність монастирів. Заборонялося використовувати найману працю в кустарних майстернях і будувати будь-які споруди без відома райвиконкомів. Щоб послабити економічну силу і місіонерський вплив ченців радянська влада націоналізувала всі землі і приміщення, збудовані самими ж монахами, вони змушені платити за своє проживання орендну плату.

Література:

1. Довганич О. Д., Хланта О. В. У жорнах сталінських репресій: 3 історії ліквідації греко-католицької церкви та її возз’єднання руською православною церквою, переслідування інших релігійних громад у 40-50-х роках ХХ століття / Передмова Бедя В. В. – Ужгород: Карпати- Гражда, 1999.
2. Гавриил (Кризина), игумен. Православная церковь в Закарпатье (век XX). – К., 1999.
3. Сергей (Цюка), иеромонах. Православие и иноческая жизнь в Закарпатье в первой половине XX столетия. – Загорск, 1960. (Машинопись). – С. 315.
4. Сергійчук В. Все таємне стає явним // Людина і світ. – 1994. – №8. – С. 12.
5. Там само. – С. 12.
6. Там само. – С. 13.
7. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. 1. (1939-1953). – К., : „ Наукова думка ”, 1995. – С. 14.
8. Кополович И, священник. В стране чудес // Закарпатская правда. – 1945. – 5 января. – С. 3.
9. Довганич О. Д., Хланта О. В. У жорнах сталінських репресій. – С. 9.
10. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). – Ф. Р – 1490. Уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Закарпатському облвиконкомі в м. Ужгород. – Оп. 1. – Спр. 7. Список монастирей, монахов и монашек и переписка по проведению учёта. – Арк. 5.
11. Сабов-Ізянин Ф. Мученики за віру // Срібна Земля. – 2003. – 20 грудня. – С. 15.
12. Список и точное описание жизни братии, живущих и живших в монастыре Святителя о. Николая, что при с. Изе, округа Хустского, в Карпатской Руси. (Рукопись) / Архів Св.Миколаївського чоловічого монастиря с. Іза Хустського р-ну, Закарпатської області. – С. 26.
13. Данилець Ю. Православні монастирі Хустського району (ХХ століття) / Передмова проф. Д. Данилюка. – Ужгород: Гражда, 2004. – С. 99.
14. Список и точное описание жизни братии, живущих и живших в монастыре Святителя о. Николая, что при с. Изе. – С. 26.
15. Данилець Ю. Православні монастирі Хустського району. – С. 100.
16. Гавриїл (Кризина), ієромонах. Отці Феофан і Петро Сабови – мученики за віру православному // Християнська родина. – 1997. – 30 січня. – С. 3.
17. Довганич О. Трагічна доля православних священників Феофана та Петра Сабових // Соціал-демократ. – 1999. 24 квітня.

18. Из зали суду. Вбивць до розстрілу // Закарпатська Україна. – 1946. – 26 липня. – С. 4.
19. Перебування в Москві єпископа Мукачівського Володимира // Журнал Московской Патриархии. – 1945. – №11. – С. 20.
20. ДАЗО. – Ф. Р – 1490. – Оп. 4д. – Спр. 16. Протоколи засідань настоятелів монастирів і скитів за 1951, 1955-1957 рр. – Арк. 5.
21. ДАЗО. – Ф. Р – 1490. – Оп. 4д. – Спр. 14. Документи про діяльність жіночих та чоловічих скитів у с. Дубове, Свобода, Іза, м. Хуст (за рікою) (звіти, списки, довідки, тощо) за 1947-1956 рр. – Арк. 1.
22. ДАЗО. – Ф. Р – 544. Уповноваженого Ради у справах російської православної церкви при Раді Міністрів СРСР в Закарпатській області. – Оп. 3. – Спр. 13. Листування з Радою по справах РПЦ при РМ УРСР місцевими радянськими органами про діяльність монастирів і скитів. Відомості про прибуток і видаток монастирів і скитів за 1958 р. – Арк. 42.
23. ДАЗО. – Ф. Р – 1490. – Оп. 4д. – Спр. 14. – Арк. 57.
24. ДАЗО. – Ф. Р – 1490. – Оп. 4д. – Спр. 14. – Арк. 99.
25. ДАЗО. – Ф. Р – 1490. – Оп. 4д. – Спр. 13. Статистичні звіти про фінансово-господарську діяльність православних церков і монастирів за 1955 р. – Арк. 12.
26. ДАЗО. – Ф. Р – 1490. – Оп. 4д. – Спр. 17. Історичні довідки та загальна характеристика монастирів за 1949, 1952, 1956, 1957 рр. – Арк. 55.
27. ДАЗО. – Ф. Р – 1490. – Оп. 4д. – Спр. 17. – Арк. 56.
28. Баран В. Даниленко В. Держава і церква в період лібералізації радянського суспільства // Історія України. – 2001. – №10 (березень). – С. 4.
29. ДАЗО. – Ф. Р – 135. Хустський райвиконком. – Оп. 1. – Спр. 295. Матеріали про роботу комісії з релігійних культів. – Арк. 189.
30. ДАЗО. – Ф. Р – 544. – Оп. 3. – Спр. 22. – Арк. 8.
31. ДАЗО. – Ф. Р – 544. – Оп. 3. – Спр. 13. – Арк. 24.
32. ДАЗО. – Ф. Р – 1490. – Оп. 4д. – Спр. 30. Документи про діяльність Свято-Серафимівського жіночого монастиря в с. Задне Іршавського р-ну (1949-1959 рр.). – Арк. 86.
33. ДАЗО. – Ф. Р – 544. – Оп. 3. – Спр. 22. Листування з Радою у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР, уповноваженого Ради по справах РПЦ по Україні про діяльність монастирів. Рішення місцевих органів про православні монастирі на Закарпатті. – Арк. 7.
34. Світлинєць А., Канаїло. Свято-Серафимівський монастир у селі Прибожавському. – Ужгород: Мистецька лінія, 2003. – С. 39.
35. Довганич О. Д., Хланта О. В. У жорнах сталінських репресій. – С. 38.
36. ДАЗО. – Ф. Р – 544. – Оп. 3. – Спр. 29. Статистичні дані про діючі церкви, монастирі, духовенство за 1960 р. – Арк. 3.
37. Чопик-Микунда С. Архімандрит Веніамін. – Хуст, 2004. – С. 21.
38. ДАЗО. – Ф. Р – 544. – Оп. 3. – Спр. 29. – Арк. 3.
39. ДАЗО. – Ф. Р – 544. – Оп. 3. – Спр. 22. – Арк. 1.
40. Данилець Ю. Православні монастирі Хустського району. – С. 133.